

سنجه کتاب

بخش اول

علی اکبر صفری

مقدمه

ما پیرو آیین «إقرأ» هستیم. این نوشتارها که با عنوان «سنجه کتاب» تقدیم می شود، برای یادداشت و یادآوری است و بس. رهاورد کوچکی است که با پرسه زدن در کتابخانه ها و ورق زدن کتابها و نسخه های خطی و اشاره استادان بدست آمده است. یادداشت هایی از این دست، نه در قالب مقاله می گنجد و نه می توان آن را ننوخته گذاشت، جایگاه ویژه ای دارد که در برخی نشریات مرسوم شده است. تلاش بر آن است نخستینه ها در این مجموعه فراهم آید، اگر به زحمت دیگریست بایست نام و یاد او؛ که شناسایی حق در حق شناسی ست. در باب کتاب و نسخه های خطی اگر ارزشی هست برای نخستینه هاست و آنها که نخست بار به آگاهی دست یافته و خشتی بر بنای اندیشه گذاشته اند. تفکر عبارتست از مرتب ساختن امور معلوم برای رسیدن به کشف مجهول حکیم سبزواری چه ناب سروده است: «الفکر حرکت من المبادی - ومن مبادی الی المراد» و گرنه تکرار در فرهنگ لغت «مبتذل» معنا شده است. آگاهی های کتابشناختی و زندگی نامه ای در روزگار ما آن قدر تکراری و نخ نما شده، که انگیزه ای برای مطالعه باقی نمانده است. این آسیب در کنار دیگر آسیب ها، چاپ و مطالعه کتاب را با بحران جدی مواجه کرده است. اکنون کتابهایی منتشر می شود با تیراژ بسیار ناچیز، که نه می توان گفت چاپ شده و نه می توان گفت چاپ نشده است. با تقدیم ادب و احترام به محضر استادان و فهرست نگاران و پژوهشگران کتابشناسی و نسخه شناسی چند یافته تازه

تقدیم می‌شود. راهنمایی اساتید و بزرگان همواره چون چراغی فراراه است آنان که شمع وار پاکباخته و بی صدا سوخته‌اند تا برای رهروان فروغ بخشند. علم و اندیشه و فرهنگ شکوه‌مند ما همیشه و امدار تلاش جاودانه آنان است، دیگران چون کف روی آب به کنار می‌روند.

سنجه کتاب (۱): رساله «سیره ابن فهد حلّی»

رساله‌ای از قرن یازدهم در فهرست کتابخانه مجلس شورای اسلامی (چاپ قدیم: ج ۱۵ ص ۱۵۱، چاپ جدید: ج ۸ ص ۶۲۶۰) به شماره ۵۱۳۸/۴۴ در موضوع سرگذشت ابن فهد حلّی (درگذشته ۸۴۱ق) و قصیده‌ای بیست بیتی از شیخ زین الدین علی در مدح ابن فهد معرفی شده است. این رساله در منابع دیگر مانند فهرست دنا، ج ۶، ص ۲۸۰ و فهرست فنخا، ج ۱۸، ص ۵۹۸ نیز معرفی شده است. این رساله بخشی از کتاب مجالس المؤمنین اثر قاضی نورالله شوشتری (شهید در ۱۰۱۹ق) است. این فصل از زندگینامه ابن فهد در مجالس المؤمنین (چاپ مشهد، بنیاد پژوهش‌های آستان قدس، ۱۳۹۴) جلد سوم از صفحه ۵۹۸ تا ۳۰۲ کتاب آمده است.

سنجه کتاب (۳ و ۲): «رساله احوال خواجه نصیر طوسی» و «رساله احوال

سید محمد مجاهد»

«این دو رساله در مجموعه شماره ۲/ ۳۸۴۰ و ۳/ ۳۸۴۰ کتابخانه آیت الله العظمی مرعشی نجفی (فهرست کتابخانه ج ۱۰ ص ۲۲۲-۲۲۳) از تألیفات شیخ ابوالحسن بن حسین رانکوهی گیلانی (قرن سیزدهم) معرفی شده است. در انجامه هر کدام از رساله‌ها به خط مؤلف عبارات «تم بید المؤلف العاصی الخاطی الممتحن ابوالحسن» و «تم بید مؤلفه الممتحن ابوالحسن» به نگارش درآمده است. در تمام منابع زندگینامه‌ای مانند معجم رجال الفکر و الأدب، ج ۲، ص ۵۹۲، تراجم الرجال، ج ۱، ص ۴۸ و ۴۹، بزرگان تنکابن، ص ۲۹، لاهیجان و بزرگان آن، ص ۷۶۱، مستدرک اعیان الشیعه، ج ۳، ص ۷، ج ۶، ص ۹، موسوعة مؤلفی الإمامیه، ج ۲، ص ۵۷ و... به عنوان دو رساله مستقل از تألیفات ایشان شمرده شده است. ایشان در آغاز مجموعه خطی می‌نویسد: «به طوری که استادم میرزا محمد تنکابنی (اعلی الله مقامه) ذکر فرموده است من در اینجا ذکر کردم». این دو رساله بی‌کم و بیش

بخشی از کتاب قصص العماء؛ بخش زندگینامه سید محمد مجاهد و خواجه نصیر طوسی است و نویسنده که از شاگردان میرزا محمد تنکابنی؛ صاحب کتاب قصص العلماء بوده و این دورساله را از کتاب استاد خود برگرفته است.

سنجه کتاب (۴): زندگی فردی ناشناخته

کتابی ارزشمند و خواندنی با عنوان « زندگی فردی ناشناخته » بی نام مؤلف، نوشته شده و سال ۱۴۰۱ق / ۱۳۶۰ش در ۱۷۲ صفحه وزیری در قم به چاپ رسیده است. مؤلف در مقدمه نگاشته است: « زندگی فردی ناشناخته را بخوانید و با اوضاع دینی، اجتماعی سیاسی اقتصادی برهه ای از تاریخ آشنا شوید ». پایان این زندگینامه چنین است: « این یک از زندگی فرد ناشناخته ایست که برای ارائه دادن شئون مختلف در این سرزمین معروض شده است. امید است بتوانیم با موفقیت و پیروزی کامل تاریخ بقیه زندگی خویش را به موقع معروض داریم والسلام علیکم ورحمة الله وبرکاته، فردی ناشناخته ».

در این کتاب گزارشی ناب و خواندنی از وضعیت حوزه علمیه قم در زمان رضاخان و اقدامات حاج شیخ عبدالکریم حائری در حفظ و صیانت از حوزه علمیه قم و مسئله خدمت سربازی طلاب و چگونگی امتحانات و زعامت حوزه پس از درگذشت شیخ عبدالکریم حائری و آیت الله بروجردی و آیات ثلاث آمده است. همچنین خاطرات نویسنده از قیام مسجد گوهرشاد، امر به معروف مرحوم شیخ محمد تقی بافقی و شیخ حسنعلی نخودکی اصفهانی و کراماتی از ایشان و دیدار با شیخ علی اکبر نهاوندی و سفر به عتبات عالیات نوشته شده است.

این کتاب اثر شیخ محمد بروجردی (درگذشته ۱۳۷۷ش) از شاگردان حضرات آیات شیخ عبدالکریم حائری و سید حسین طباطبایی بروجردی و سید محمد حجّت و سید محمد تقی خوانساری و شیخ محمد علی اراکی است. ایشان پس از تحصیل در حوزه قم به زادگاهش بروجرد بازگشت و به تدریس علوم حوزوی و تبلیغ و ارشاد پرداخت. زندگی نامه ایشان در دانشمندان بروجرد از قرن چهارم تا عصر حاضر (ج ۲ ص ۵۱۳-۵۱۶) ذیل زندگی نامه پدر بزرگوارش مرحوم ملا عبد الله بروجردی چاپ شده است. این نکته که این کتاب از آثار ایشان است؛ فضل ارجمند شیخ عبدالحسین جواهر کلام در شرح حال ایشان در مجله آینه پژوهش (سال نهم، شماره چهارم، مهر- آبان ۱۳۷۷، شماره ۵۲، ص ۱۱۶-۱۱۷) به نقل از

مرحوم بروجردی آورده است.

سنجه کتاب (۵): رد آلوسی بغدادی

عالمان بسیاری در جواب ابوالثناء محمود شکری آلوسی بغدادی ردیه نوشتند از جمله محدث نوری، علامه کاشف الغطاء، محمدباقر بهاری همدانی، علامه سید محسن امین، شیخ محمد جواد بلاغی، و دیگر بزرگان. او در سال ۱۳۱۷ هـ ق قصیده‌ای در ۲۵ بیت سرود و در آن وجود امام زمان (عج) را انکار کرد و غیبت و امامت آن حضرت را زیر سوال برد. ملا فتح الله مشهور به شیخ الشریعه اصفهانی (درگذشته ۱۳۳۹ ق) نیز در جواب آلوسی رساله‌ای نگاشت و نسخه‌هایی از این رساله در کتابخانه‌ها موجود است. برخی شاگردان او این رساله را استنساخ کرده‌اند؛ از جمله مرحوم شیخ مرتضی چهرقانی (درگذشته ۱۳۸۱ ق). در شماری از منابع مانند: تربت پاکان قم ۴ ص ۳۶، المفصل فی تراجم الأعلام ج ۳ ص ۴۴۸، کتابنامه امام مهدی علیه السلام ج ۱ ص ۳۸۷، گلشن ابرار آذربایجان ج ۱ ص ۳۳۳ این رساله که استنساخ آن مرحوم بوده، به عنوان تالیف ایشان یاد شده است.

سنجه کتاب (۶): نام مصحح عصرة المنجود فی علم الکلام

عصرة المنجود فی علم الکلام اثر زین الدین علی بن محمد بیاضی عاملی (درگذشته ۸۷۷ ق) - نویسنده کتاب الصراط المستقیم - از سوی انتشاراتی در قم در سال ۱۴۲۸ ق به تصحیح فاضل ارجمند جناب آقای حسین شهسواری به چاپ رسید. به نام شهسواری دقت کنید؛ چنانچه می دانیم شهسوار نام سابق تنکابن (پیش از انقلاب) بوده است. ناشر بزرگوار نام این مصحح را که از فضلالی حوزه قم و اهل ضیاء آباد قزوین و ترک زبان است روی جلد کتاب تبدیل کرده است به «حسین تنکابنی». در صفحه فیبا نیز به طور کامل نام مصحح را حذف کرده است. این نکته را نوشتیم تا خواننده از مقام حیرت درآید، مبادا نام ایشان به مشاهیر تنکابن و مازندران افزوده شود.

سنجه کتاب (۷): المنیة فی تحقیق حکم الشارب واللحیه

رساله المنیة فی تحقیق حکم الشارب واللحیه یا المنیة فی ما یتعلق بالشارب واللحیه کتابی ست در موضوع فقهی حرمت تراشیدن ریش به فارسی و بیان اقوال و اختلافات فقهای بزرگ شیعه و نظر آیت الله سید ابوالحسن اصفهانی. مرحوم آیت الله شیخ محمد رضا طبسی آن

رادر ۱۳۵۸ ق نگاهشته و بيش از چهارده بار در در نجف و قم منتشر شده است. مرحوم آيت الله سيد امير محمد كاظمي قزويني در سال ۱۳۶۲ ق آن را به عربى ترجمه کرده و به همان نام «المنية فى تحقيق حكم الشارب واللحيه» منتشر شده است. نويسنده بزرگوار مرحوم محمد محمدى اشتهاردى در ماه رمضان المبارک ۱۳۹۴ ق دوباره آن را از متن عربى به فارسى ترجمه کرده و به نام «تراش ريش از نظر اسلام» منتشر شده است. از ناحيه عنوان و نام پديد آورنده اين كتاب در فهرست تمامى کتابخانه ها اشتباه معرفى شده است.

سنجه (۸): مؤلف كتاب جمال ابهى.

کتابى در رد بهائيت با نام جمال ابهى يا نقطه اولى! جمال ابهى! مرکز ميثاق! نوشته شده که در برخى چاپها بى نام مؤلف و در برخى نام مؤلف اسم مستعار (ع- موسوى) است. اين کتاب از سوى انتشارات جهان در قم به سال ۱۳۴۸ ش در ۲۳۴+۸ صفحه، در قطع وزيرى به چاپ رسيده است.

چنان که در زندگى نامه آيت الله سيد عبدالکريم موسوى اردبيلى آمده، کتاب ياد شده از آثار ايشان است. پس از تبليغات گسترده مبلغين بهائى، جوانان و دانشجويان از ايشان درخواست راهنمايى نمودند مجموعه اين پرسش و پاسخ ها و يادداشت هاى مفصل در مورد بهائيت، به تاليف کتابى به نام «جمال ابهى» انجاميد. ده هزار نسخه از آن چاپ و منتشر گرديد و اينک ناياب است. (زندگينامه آيت الله العظمى سيد عبدالکريم موسوى اردبيلى: ۳۶- ۳۹). ناگفته نماند به گزارش استاد بزرگوار على اکبر مهدى پور در کتابنامه حضرت مهدى عليه السلام، (ج ۱ ص ۲۷۱) مرحوم آيت الله شيخ على اکبر مشهور به بيوک آقا مروج اردبيلى نيز در تاليف اين اثر نقش داشته است.

سنجه (۹): رساله اثبات الولاية،

رساله اى ناشناخته با اين عنوان در کتابخانه آيت الله گلپايگانى به شماره ۳۷۹۳- ۱۹/۱۲۳ (فهرست کتابخانه ج ۱ و ۲ ص ۶۱) موجود است. اين اثر در دوازده باب است و در اثبات ولايت و امامت اميرالمؤمنين على عليه السلام نگارش يافته است.

فهرست ابواب آن عبارتند از:

باب اول: در ثبوت افضليت مرتضى به نص احاديث.

- باب دوم: در ثبوت افضلیت مرتضی به جهت شرف محل.
- باب سوم: در ثبوت افضلیت مرتضی به جهت سبق اسلام.
- باب چهارم: در ثبوت افضلیت مرتضی به سبب وجوب موالات وی.
- باب پنجم: در ثبوت افضلیت مرتضی به جهت تلقیب به خلیفه و وصی.
- باب ششم: در ثبوت افضلیت مرتضی به جهت تلقیب به ولی المؤمنین.
- باب هفتم: در ثبوت افضلیت مرتضی به سبب تلقیب به امیر المؤمنین.
- باب هشتم: در ثبوت افضلیت مرتضی به نص اخوت.
- باب نهم: در ثبوت افضلیت مرتضی به مفهوم بودن وی با قرآن.
- باب دهم: در ثبوت افضلیت مرتضی به نص آیات و احادیث وارده در شأن وی.
- باب یازدهم: در ثبوت افضلیت مرتضی به سبب کفویت وی به فاطمه.
- باب دوازدهم: در بعض احادیث متعلق به غرض ما.

این اثر همان کتاب «درّ بحر المناقب فی تفضیل علی بن ابی طالب (علیه السلام)» اثر علی بن ابراهیم بغدادی درویش برهان است با این تفاوت که خطبه و مقدمه نسخه افتاده و از باب اول آغاز شده است. علامه تهرانی در الذریعه ج ۸، ص ۹۲ به معرفی این کتاب پرداخته و چاپ آن را نیز در سال ۱۳۱۳ در تبریز شناسانده است. این خطا به فهرستگان فنخا، ج ۱ ص ۵۰۴، فهرستواره دنا، ج ۱، ص ۱۶۲ و مستدرک الذریعه استاد اشکوری ج ۱ ص ۲۱-۲۲ نیز راه یافته است.

سنجه (۱۰): الحجة البالغة لأصحاب اليمين

کتابی حدیثی در کتابخانه مدرسه آیت الله بروجردی کرمانشاه به شماره ۴۹ (فهرست مدرسه آیت الله بروجردی ص ۴۲) نگهداری می شود که نویسنده آن را به سفارش دوستان از کتاب دیگرش منهج الواعظین و مسلک الراشدین برگزیده و شامل احادیث حضرت امیر المؤمنین (علیه السلام) است. چنانکه در مقدمه این کتاب آمده؛ منهج الواعظین و مسلک الراشدین در بیست و هشت باب به ترتیب حروف الفبا تنظیم شده، آیات و کلمات و اخبار و اشعار و فضایل و حکایات است. این کتاب نیز بر همان سبک به ترتیب حروف الفبا در بیست و هشت فصل سامان یافته و هر فصل در بردارنده موضوعات اخلاقی و دینی است. این کتاب نیز احادیث حضرت امیر المؤمنین (علیه السلام) بر پایه مثال حرف الف شامل چهارده باب است که به ترتیب

شامل موضوع اسلام، ايمان، اخلاص، احسان... است. وی کتاب منهج الواعظین را در هشت مجلد و در بیست و هشت فصل به عنوان کتاب فراهم آورده که هر جلد آن بیش از چهار هزار بیت است و دارای موضوع اخلاقی و نصایح نگاشته (مقدمه روح الارواح و بهجة الاشباح، نسخه کتابخانه مجلس ش ۱/۷۹۱۵، برگ) است.

نویسنده در کتاب دیگرش رساله امر به معروف و نهی از منکر به کتاب منهج الواعظین نیز اشاره کرده است (فهرست کتابخانه گلپایگانی ج ۷ و ۸ ص ۴۹۵۹-۴۹۶۰). مؤلف پس از کتاب منهج الواعظین و مسلک الراشدین کتاب دیگر خود ینابیع الحیاة فی موارد الآیات در موضوع علوم قرآن نگاشته و آیه های قرآن کریم را در موضوعهای مختلف دسته بندی کرده، و همچنین راجع به آیات ناسخ و منسوخ و ترجمه بعضی از لغات مشکل بفارسی و پاره ای مطالب قرآنی دیگر را گرد آورده است. مؤلف این کتاب را در پنجاه و پنج سالگی و پس از کتاب دیگرش "منهج الواعظین و مسلک الراشدین" در دوازده باب تالیف نموده، و بعضی از ابواب به فارسی است. (فهرست کتابخانه مرعشی ج ۱۲ ص ۱۱۲-۱۱۴). از این آثار برمی آید مؤلف کتاب الحجة البالغة لأصحاب الیمین سید محمد حسن بن محمود موسوی کاشانی مشهور به سلطان الواعظین (درگذشته ۱۳۲۰ ق) است. ماجرای تکفیر و نفی بلد او از سوی علمای اصفهان مشهور است. این که در نسخه مدرسه آیت الله بروجردی کرمانشاه به شماره ۴۹ / (فهرست مدرسه آیت الله بروجردی ص ۴۲) نام مؤلف را در دیباچه محو کرده و نام حسن بن محمد کاشانی نوشته اند به نام مؤلف اشاره دارد. مؤلف این کتاب در تمامی منابع مانند مستدرک الذریعه استاد اشکوری ج ۱ ص ۲۳۱-۲۱۴ و فهرست نسخه های عکسی مرکز احیاء ج ۵ ص ۲۴۴، فهرست دنیا ج ۴ ص ۵۰۰، فهرست فنخا ج ۱۲ ص ۶۰۵، التراث العربی المخطوط ج ۵ ص ۶۹ ناشناخته مانده است.

سنجه (۱۱): وظایف امروزه ایرانیان

نسخه خطی این کتاب در کتابخانه آیت الله مرعشی به شماره ۶۹۸۰ (فهرست کتابخانه مرعشی ج ۱۸ ص ۱۰۸۵) نگهداری می شود و نام مؤلف آن در فهرست و منابع دیگر معرفی نشده است. یادداشتی از مؤلف این کتاب در آغاز نسخه بدین شرح موجود است:

«هو، استحضار از طرف نگارنده؛ در غزه ذی قعدة الحرام ۱۳۳۳ هجری شبانه به فکر افتادم چند جمله که کلیات اصلاحیه باشد در یک صفحه نیم ورقی به عنوان عریضه به ساحت

شاهنشاه اسلامیان پناه نگارش داده و به طهران گسیل دارد، رفته رفته تا ختم ماه مزبور شبی چند صفحه بدون ترتیب مسوده گردید و یک ماهه به این مجمع رسید و در مجمع توحید عرضه یافت که به عنوان پیشنهاد وسیط میبضه شود بدون تغییر و تبدیل. روشم است که از اول قصه تالیف و تصنیف نبوده است. و کسانی که اجلاد مفتاح التمدن و فی سیاست الممدن نگارنده را دیده اند گواهی می دهند که این رساله بدون قصد مرتجالاتی بر صفحه کاغذ ریخته شده است...»

نویسنده در برگ ۱۶۳ نیز از کتاب دیگر خود *مفتاح التمدن فی سیاست الممدن* نام برده است: «... تمول و فواید بالضد و رقیب تأسیسات ثروتیته را کاملاً در مجلد دوم کتاب مفتاح التمدن نگارش داده است»

در انجنامه: تمام شد پیشنهاد و مرام وسیط حزب محترم ائتلافیون توحیدیون استتساخا ۱۳۳۳.

مؤلف در فهرست مندرجات کتاب که در آغاز نسخه نگاشته از خود با نام «آثار قلم الجانی محمد ارجانی» یاد کرده است و یادآوری نموده که در ۲۰ ذی حجه ۱۳۳۳ در مجمع توحید به اتفاق آراء تصویب گردید.

فصول این اثر به شرح زیر است: استخوان بندی و اساس کارخانه حیات امور داخله؛ تشکیلات اداری موجوده در ایران؛ تشکیلات اداری کامل هیأت حاکمه محلی و مرکزی تا کجا حکومت دارد؟؛ تدارک عاجل برای تعرفه موجوده گمرک قبل از تبدیل آن به رسمیت بین المللی؛ یک اعانه اساسی؛ اعانه دیگر که اساسی است حسن جریان قانون است؛ جنگ عمومی و ایران با برداشت فلسفه طبیعی جنگ؛ قرآن شریف و جنگ مقدس.

در این اثر مباحثی از تاریخ مشروطیت، تاریخ بهبهان و کهکیلویه، رویدادهای معاصر ایران و قانون آمده است که ارزش تصحیح و چاپ دارد. چنان که روشن است این کتاب از آثار محمد معین الاسلام بهبهانی (۱۳۵۱ش) است. *مفتاح التمدن فی سیاست الممدن* نیز در چهار جلد تالیف شده و نسخه هایی به خط مؤلف در کتابخانه دایرة المعارف بزرگ اسلامی به شماره ۲۵۱-۲۶۰ و ۳۴۰ (فهرست کتابخانه دایرة المعارف ج ۱ ص ۲۳۸) موجود است. این اثر در سال ۱۳۸۵ توسط انتشارات مهرنامک در ۳۵۸ صفحه منتشر شده است. وظایف امروزه ایرانیان در فهرست دنا ج ۱ ص ۸۵ فهرست فنخاج بی نام مؤلف آمده است.

سنجۀ (۱۲): مرآة جنّت و نار

نسخه ای از کتابخانه مجلس به شماره ۱۶۶۶۰ و کتابخانه آیت الله گلپایگانی به شماره ۷۲/۹-۱۵۲۲ (فهرست کتابخانه گلپایگانی ج ۸ ص ۵۷۲۸-۴۲۵۸) از کتاب جنت و نار موجود است که نویسنده آن ملا محمد طاهر بن محمد حسین الشیرازی القمی (۱۰۹۸) معرفی شده است. در این نسخه به آغاز نسخه دست برده شده و نام مؤلف این گونه تغییر یافته است: الحمد لله رب العالمین مالک يوم الدين والصلاة والسلام على الأولین والآخرین و شفیع المذنبین.. اما بعد این کتابیست از مؤلفات کمترین محمد طاهر بن محمد حسین غفرالله لهما در بیان احوال نفوس انسان از ابتدا...» که در اصل چنین است «اما بعد این کتابی است که کمترین کمتران علی قلی ابن قراچقای خان در بیان احوال».

نویسنده این کتاب در جای جای این کتاب از آثار دیگر خود مانند *احیاء حکمت و شرح بر اثولوجیا* و کتاب *مثل و اشباح و خزاین جواهر القرآن* نام برده و ارجاع داده است. این کتاب از آثار علی قلی خان قراچقای خان (قرن ۱۱) از شاگردان آقا حسین خوانساری است. به این نکته جناب حافظیان اشاره کرده و در همان فهرست آمده است، ولی نام مؤلف آن اصلاح نشده است. این اشتباه به فهرست دنا ج ۹ ص ۳۳۴ و معجم التراث الکلامی ج ۵ ص ۸۰، مستدرک الذریعه استاد اشکوری ج ۲ ص ۴۶۷-۴۶۸ نیز راه یافته است.

سنجۀ (۱۳): نخستین ترجمه فارسی منظوم نهج البلاغه

آنچه تا کنون از ترجمه های فارسی منظوم نهج البلاغه معرفی شده نخست ترجمه شیخ محمد حزین کاشانی (درگذشته به سال ۱۱۷۰ ق) (از نوادگان فیض کاشانی) است که آیت الله مرعشی نجفی در رساله هدیه ذوی الفضل و النهی فی ترجمه محمد علم الهدی (مقدمه معادن الحکمة) معرفی کرده است:

«العلامة المولى محمد المشتهر بالحزین ابن صفی الدین أحمد بن علم الهدی المترجم کان من نوابغ عصره فی الأدب والشعر، له منظومات منها نظم نهج البلاغه لم یتیم، نظم الصحیفة الکاملة السجّادیه، نظم خطبة الشقشقیة، دیوان شعر الفارسی تخلّص فیہ بالحزین توقی سنة ۱۱۷۰ کما حدّثنی بذالک العلامة الفیضی المعاصر» (موسوعة العلامة المرعشی ج ۱ ص ۱۸۰ و

طبقات اعلام الشيعة؛ الكواكب المنتشرة ص ۶۵۹). تا کون نسخه ای از این اثر بدست نیامده است.

دوم. نسخه نهج البلاغه منظوم اثر تقی بن محمد ساوجبلاغی نجم آبادی (درگذشته ح ۱۳۱۵ ش)، مشهور به دبیراعلم و عنوان نگار متخلص به رهی و عنوان نگار و تقی است. دبیراعلم ساوجبلاغی - خوشنویس، شاعر و نویسنده روزگار قاجار - فرزند رئیس محمد منشی ساوجبلاغی و برخواسته از روستای نجم آباد ساوجبلاغ است که اکنون از توابع شهرستان نظرآباد (استان البرز) بشمار می آید. دبیراعلم در کتاب چاره ساز اشاره می کند که پدرش در شعر و ادب نیز دستی داشته و قصیده ای از ناصرالدین شاه را با مطلع (برقع از روی برافکن که همه خلق جهان / به یکی روز دو خورشید ببینند عیان) استقبال نموده و قصیده غرائی ساخته است.

میرزا محمد منشی ساوجبلاغی مسئولیت تحریرات محرمانه و رسائل خاصه محمدشاه و ناصرالدین شاه قاجار را به عهده داشته است. اعتماد السلطنه در منتظم ناصری در فهرست منشیان و اجزاء وزارت معاون الملک که مربوط به نوشتجات و احکام دولتی است نام میرزا محمد ساوجبلاغی و فرزند او میرزاتقی عنوان نگار؛ مأمور خراسان راثبت کرده است. (منتظم ناصری، ج ۱، ص ۵۲۸).

میرزا هدایت الله لسان الملک در تذکرة الخطاطین درباره او نوشته است: «میرزا محمد منشی ساوجبلاغی تحریر شکسته را چون اساتید سلف نگاشت» و تاریخ درگذشت او را ۱۲۸۰ نوشته است. (تذکرة الخطاطین، ص ۱۴۴) مرقعات بسیاری در کتابخانه ها از میرزا محمد منشی به یادگار مانده و منتخبی نیز از دیوان فروغی به خط چشم نواز او در کتابخانه ملی به شماره ۷۷۸/ ف موجود است (فهرست کتابخانه ملی، ج ۲، ص ۳۰۱-۳۰۳)

میرزاتقی عنوان نگار در دیوان رسائل حکومت ناصرالدین شاه قاجار به مقام دبیری و منشی گری اشتغال داشته است. وی از سوی مظفرالدین شاه به لقب «عنوان نگار» و دریافت ماهانه سی تومان مواجب امتیاز یافته است. دبیراعلم در منطقه بروجرد، بختیاری، خوزستان، رشت، کردستان مأموریت داشته است. او بیش از شصت سال در وزارت داخله به صدور نامه ها، حکم ها و فرمان های شاهانه به منطقه بروجرد، بختیاری، خوزستان، رشت، پرداخته است. آخرین سمت او در دیوان مدیر رسایل این مناطق بوده است.

این هنرمند گرانمایه در فن خوشنویسی انواع خط از غبار تا کتیبه را به زیبایی می‌نوشته است. زندگی دبیراعلم به شغل منشی‌گری و نویسندگی در وزارت داخله قاجار و کشاورزی در زادگاه خود و تألیف و ترجمه منظوم آثار گذشته است. وی کتابهایی در علوم و فنون گوناگون قلم زده است و در آن روزگار به چهار زبان فارسی، عربی، ترکی، فرانسوی تسلط کامل داشته آثاری به یادگار گذاشته است. نهج البلاغه، صحیفه سجادیه، مصباح الشریعه را به شعر ترجمه کرده است و دستور زبان و ادبیات، فرهنگ لغات چهارگانه، دستور انشاء، مدارج البلاغه، قزل چشمه در عروض را نوشته است.

از آثار منظوم این شاعر: ترجمه منظوم صحیفه سجادیه - این اثر نخستین ترجمه منظوم صحیفه سجادیه به فارسی است و در نوع خود بی‌مانند و بدیع است. شمار ایات این ترجمه منظوم که در قالب مثنوی سروده شده، ۱۹۹۴ بیت است. این کتاب به خط نستعلیق در شنبه ۱۹ شوال ۱۳۴۲ ق به فرجام رسیده است. نسخه‌ای از این کتاب در کتابخانه مجلس شورای اسلامی به شماره ۱۴۵۶۶ (فهرست مختصر نسخه‌های خطی کتابخانه مجلس، ص ۱۶۴) موجود است. آثار دیگری نیز از دبیراعلم ساوجبلاغی معرفی شده است نگاه کنید به: (پیام بهارستان، شماره هشت، تابستان ۱۳۸۹، دوره دوم، سال دوم، ص ۵۶۴-۵۹۳).

دبیراعلم در سال ۱۳۰۸ ش در تهران درگذشت و در آرامگاه ابن بابویه به خاک سپرده شد. فرزندان وی نیز میرزا عزیزالله و میرزا شفیع در هنر خوشنویسی سرآمد بوده‌اند. نوه ایشان مرحوم استاد غلامرضا دبیران در حکومت پهلوی در منصب فرماندای اهواز و مشهد و سمنان و... خدمت کرده است و پس از پیروزی انقلاب نیز به عنوان اولین استاندار یزد انتخاب شد. ایشان نیز در شعر و علم و هنر وارث نیاکان بزرگوار خود بوده است. هنر و علم و شعر تا کنون نیز در این خانواده نسل به نسل ادامه داشته است.

تاریخ اتمام ترجمه منظوم نهج البلاغه ماه صفر ۱۳۲۲ است. این اثر به مظفرالدین شاه قاجار تقدیم شده است. خوشبختانه نسخه خطی آن از گزند حوادث بدور مانده و نزد خانواده آن مرحوم در تهران نگهداری می‌شود.

ویژگی‌های نسخه شناسی: جلد: لاک‌ی زرین دارای کتیبه و چهار کتیبه کوچک و مجدول گرهی زرین با نقوش اسلیمی، این اشعار از مؤلف و بخط او در کتیبه‌ها به نستعلیق قلمی شده است. اشعار روی طبله اول:

از امیرالمؤمنین باذوق جان
خوش بخوان که خوش بود آیات دین
مستدام آید زحق دادگر
عین دولت آن بهین ابن عمش
عالمی راجخت نیک آمد قرین
خامه صدق رهی داد این ثمر
روشنی افزایشی چون مهر و ماه
این سزا باشد بتعمیر بلاد
سال هجری در پناه کردگار
زین دعای شاه و انجام مرام
شکر یزدان هر دمی زبید بکار

«در بقای دولت شاه جهان
این کتاب نیک دستور گزین
شه مظفر پادشاه حق نگر
ابن عمّ شه وزیر اعظمش
زین نکو عهد شهنشاه مهین
در تواریخ و قوانین و سیر
تابه عالم زین شه و دستور شاه
کاینچنین باید نگهداری عباد
سیصد و بیست و دو آمد با هزار
که سعادت شد قرین اقبال تام
بر تقی منشی عنوان نگار

در عهد دولت قوی شوکت ابد مدت اعلی حضرت قدر قدرت و اقدس همایون ظل الله
اسلامیان پناه شاهنشاه جمجاه موید سپاه له هم لامنتهی لکبارها السلطان مظفرالدین شاه
قاجار ابد الله عیشه و اتید الله جیشه، چاکر جان نثار تقی عنوان نگار در تشکر پنجاه سال
خدمت در رسایل خاصه و مأموریتها ترجمه منظوم نمود امید آن که مقبول آید و ببندل مرحمتی
مخصوص سرفراز شده بر شکر و دعا اقرار نماید»

روی طبله دوم این متن آمده است:

باشد از این عهد نیکو بر خدا
از امام اولین آمد ثواب
باشد این خدمت از این چاکر کثیر
یاری آمد از امیر مومنان
هم وزیر اعظم نیکو نهاد
دست حق در نظم ملک آن نیکخو
بر شهنشاه و وزیر نیکخواه
بر شهنشاهنامه جلد دومین

«در دعای شه مظفر شکرها
کاینچنین نامی کتاب مستطاب
ترجمه منظوم بر کلک حقیر
عاجز از نظمش همه پیشینیان
بود اقبال شه حق بین راد
عین دولت حامی ملت هم او
استدامت باشد از عون اله
کز ولی الله کشف آید چنین

گربه ترتیب نگارش دویم است
 در مقام رأفت و فضل و قبول
 از خدا خواهد به صدق عنوان نگار
 اول آمد با عقیده حق پرست
 حاجتی نبود به نیت و عقول
 عهد شاهنشاه مظفر استوار

چون این کتاب مستطاب فرمان معجز آیات حضرت شاه اولیاء علی مرتضی علیه آلاف التحیة والثناء و در استدامت دولت جاوید قرار گرفت.. با افتخار عربیت با مراقبات خاصه از عربی به نظم پارسی سروده شده مستدعیست امر مقرر فرمایید با اقبال عهد از روال بزیور طبع متحلی آیی که دعای ذات ملکوتی... عموم مردم قرار گیرد. شهر صفر ۱۳۲۲ انجم پذیرفت».

متن نسخه مجدول به زرو صفحه آغازین دارای لوح و سرلوح و کتیبه است و به خط شاعر به نستعلیق، هر صفحه در دو ستون کتابت شده است.

آغاز متن کتاب:

حمد بیکد بر خداوند ودود
 بر شه لولاک باشد نعتها
 آن که نام پاک او آمد علی
 اولین جلد شهنشاه نامه را
 بر شهنشاه رؤوف و مهربان
 بذل انعام آمدی بر این رهی
 ... شاه دریادل مظفر شد بدین
 که سلاطین را زور و نطق فزود
 هم سلام حق به شاه لافتی
 مشکلات از نور پاکش منجلی
 آمد اتمام و هم از لطف خدا
 گشت مقبول و تلطف شد عیان
 شکر احسان مینماید آگهی
 زان شهنشاهنامه اش آمد چنین

چنان که این شاعر آرزو داشته، امید است این اثر پس از صد و پانزده سال منتشر شود.

سنجۀ کتاب (۱۴): شرح حقیقة الروح

جشن نامه استاد سید احمد حسینی اشکوری در بردارنده مقاله ها و رساله های تصحیح شده هدایی به ایشان است و این اثر به کوشش محقق پرتلاش دکتر رسول جعفریان در سال ۱۳۹۲ توسط انتشارات علم تهران منتشر شد. رساله ای در شرح حدیث نبوی «من عرف نفسه فقد عرف ربه» با عنوان «شرح حقیقة الروح و مای توفف علیه الفتوح» با تصحیح و ترجمه جناب سید صادق حسینی اشکوری (فرزند استاد اشکوری) به چاپ رسیده که مؤلف آن

شناخته نشده است. مقدمه شش سطری این رساله چنین است: «رساله حاضر مختصری است عرفانی که در آن به حقیقت معنای روح پرداخته و با تطبیق معارف عرفانی بر آیات و روایات سعی کرده به معنای باطنی نفس و روح دست یابد. این رساله که نام مؤلف آن معلوم نیست به دستور عالم کامل ملا عبدالرحیم نگاشته شده و کاتب آن حسن بن عبدالرحیم مراغی در سال ۱۳۵۸ هجری قمری است. گمان می رود اصل تألیف نیز از سده سیزدهم باشد. تنها نسخه این رساله در کتابخانه مرکز احیای میراث اسلامی قم قرار دارد که هنوز شماره نشده است».

این رساله که برای یافتن نام مؤلف آن به خبره ای مراجعه نشده و جستجویی هم انجام نشده است، از آثار کاتب نسخه حسن بن عبدالرحیم مراغی (درگذشته ۱۳۰۰ ق) است. از این کتاب چهار نسخه موجود است که سه نسخه آن در کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی است: نسخه شماره ۵/۱۵۱۳۶ (فهرست ج ۳۸ ص ۴۱۷) شماره ۴/۲۰۲۷ (فهرست ج ۶ ص ۳۳) ۴/۸۸۴ (فهرست ج ۳ ص ۷۷) و نسخه ای در کتابخانه ملی به شماره ۳/۷۸۰. همچنین نگاه کنید به التراث العربی المخطوط ج ۵ ص ۱۸۰ و فهرست دنا ج ۴ ص ۷۰۰ و تراجم الرجال ج ۱ ص ۱۴۴.

سنجه کتاب (۱۵): اجازات عوالم العلوم و المعارف

کتاب عوالم العلوم و المعارف اثر شیخ ابوالحسن عبدالله بن نورالله بجرانی - از شاگردان علامه مجلسی - در صد جلد تألیف شده و نسخه های بسیاری از آن موجود است. بجرانی در مقدمه این کتاب به اثر دیگر خود اشاره کرده با نام **جوامع العلوم** که گسترده تر از عوالم است. جلد ویژه امام حسین علیه السلام در سال ۱۲۹۵ ق و ۱۳۱۸ ق چاپ سنگی شده (فهرست عربی مشارس ۶۴۱) و شماری از مجلدات عوالم ویژه زندگی اهل بیت علیهم السلام به تصحیح و استدراک آیت الله سید محمد باقر موحد ابطحی به چاپ رسیده است. چند تن از علمای یزدی به دستور محمد ولی میرزا قاجار - حاکم یزد - برخی مجلدات عوالم را به فارسی برگردانیده اند که عبارتند از سید احمد اردکانی، ملاحسین اردکانی، ملا محمد علی فاضل نحوی اردکانی، سید ابوالحسن فیروزآبادی (جامع جعفری ص ۶۰۰-۶۰۱). میرزای نوری در فیض القدسی و صاحب روضات الجناب برآند کتاب عوالم برگرفته از بحار الأنوار بوده ولی مرحوم آیت الله سید محمد باقر ابطحی این نظر را قبول نداشت بلکه مقایسه دو اثر را نیز ناصواب می دانست.

گمان می‌رود برخی از مجلدات با کتاب بحار الانوار تفاوت اندکی داشته باشد. استاد عبدالحسین حائری در این باره نوشته است: «عوامل در نام گذاری اجزاء و ابواب و ترتیب آنها بر اسلوب بحار الانوار تألیف ملا محمد باقر مجلسی نوشته شده و با آن کتاب مشترکات اصولی بسیار دارد بطوریکه مطالعه کننده در ابتداء یقین میکند که فقط با تغییرات و اضافاتی از بحار الانوار گرفته شده ولی مصنف گذشته از آنکه نامی از بحار نمی برد برخی گفته های وی نیز شاهد آنست که اقتباس و پیروی از کتاب بحار نداشته و در جلد اول که بمنزله مقدمه و فهرست مجلدات عوامل است از مجلسی بسمت استادی خویش فراوان نام برده و متذکر شده است که از وی اجازه داشته و از نسخ کتابخانه او استفاده های شایان برده است ولی در عین حال بسیار بعید و غیر قابل قبول است که از تألیف کتاب بحار بیخبر بوده و گویا نظر باین نکته و نکات فوق است که حاجی میرزا حسین نوری در کتاب الفیض القدسی در شرح حال مجلسی باختصار نامی از وی و کتاب عوامل برده و آنرا متخذ از بحار خوانده است و مبرحال عوامل دارای امتیازاتی است که مایه برجستگی و استقلال آن است» (فهرست مجلس ج ۴ ص ۴۵).

درباره جلد اجازات عوامل: بحرانی در مقدمه عوامل، فهرست صدگانه مجلدات این کتاب را بر شمرده است. بحرانی در مقدمه درباره جلد اجازات چنین گفته است: «الکتاب المائة کتاب بیان اجازات بعض العلماء لبعض رضی الله عنهم». علامه سید محمد علی روضاتی نسخه هایی از کتاب عوامل را در (فهرست کتب خطی اصفهان ج ۲ ص ۱۹۳-۲۰۴) از کتابخانه مرحوم سید العراقین شناساند و پس از اهدای کتابخانه سید العراقین به کتابخانه ملی به لطف جناب احسان الله شکراللهی تصویری از این اثر بدست آمد. انتظار می رفت این جلد در بردارنده اجازاتی جدید از علمای قرن یازدهم و پیش از آن باشد که چنین نبود؛ با مقایسه این دو اثر معلوم شد این اثر رونوشتی ناقص از کتاب اجازات بحار الانوار است. مجلدات اجازات بحار الانوار دارای صد و هفت اجازه حدیثی است و اجازات عوامل حدود چهل اجازه برگزیده از آن است.

آغاز و انجام این نسخه چنین است:

آغاز: «الحمد لله الذي أجاز لعلماء الحديث الإجازة بالإطناب والتوسيط والوجادة و الصلاة والسلام على محمد وأهل بيته الذين إجازة الحديث عنهم وجاء منهم أما بعد فهذا مجلد المائة من مجلدات كتاب عوامل العلوم والمعارف والأحوال من الآيات والأخبار والأقوال الذي

آلفه ابن نورالله عبدالله فی إجازات بعض العلماء لبعضهم راجیا من العلماء أن یجیزوا لنا نقله و حملوا عنا ثقله فها انذا أشرع فی المقصود بعون الله ملک المعبود قائلًا والیه من غیره مائلًا الكتاب المائة من كتب عوالم العلوم و المعارف و الأحوال فی الأجازات ابواب الأجازات و الأسناد باب صورة أجازة شیخ حسن بن الحسین بن علی الدوریستی ...»

انجام: «و قد نقل هذه الأجازة من نقل من خطه الشریف قدس الله روحه و نور ضریحه افقر عباد الله الغنی المغنی أبو عبدالله الحسین بن حیدر الکرکی العاملی عاملهم الله بلطفه الخفی بالنبی و الوصی و آلهما الأظهر و الأبرار صباح یوم الإثنين عشرين و من شهر ربیع الأول من شهور سنة الف و إثنتان من الهجرة النبویة علی مشرفها الصلاة و السلام الی هنا ختم المصنف رحمه الله و قوبل مع أصله و قد تم بالخیر فی یوم الإثنين ثانی شهر رمضان المبارک من شهور سنة ۱۲۸۱».

سنجه (۱۶): زندگی نامه خود نوشت آیت الله سید محمد علوی بروجردی کاشانی

در کتاب نامه های ناموران گزیده ای از نامه های رجال دینی و علمی به حضرت آیت الله علامه سید شهاب الدین مرعشی نجفی، (قم نشر کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی، ۱۳۹۱، ص ۱۰۶۶). نامه ای حاوی زندگینامه خود نوشت یکی از علمای معاصر آمده است که نویسنده آن شناخته نشده و در قسمت «نامه هایی که نویسندگان آنها شناخته نشده» آمده است. این نامه بنا بر دلایل زیر نوشته آیت الله سید محمد علوی بروجردی کاشانی (۱۲۷۴ - ۱۳۶۲ ق) است:

نخست اینکه خط ایشان که در شمار اجازة دهندگان به آیت الله مرعشی نجفی است، با این خط برابر است. تصویر اجازة حدیثی ایشان در کتاب المسلسلات فی الاجازات موجود است و همچنین تصویر اجازة ایشان به آیت الله سید فخرالدین امامت (درگذشته ۱۳۹۲ ق) نیز گواه این مسأله است.^۱ دیگر این اینکه محتوا و آگاهی های آمده در نامه، با زندگینامه و آثار این فقیه مشهور مطابقت دارد.^۲

۱. کشکول امامت، ج ۳، ص ۴۵۷.

۲. برای آگاهی از شرح حال و آثار ایشان نگاه کنید به: نقباء البشر (ج ۵، ص ۱۵۳-۱۵۴)، کشکول سید عزیز الله امامت کاشانی (ج ۱، ص ۱۳۵-۱۳۷)، تراجم الرجال (ج ۲، ص ۲۳۵)، مشاهیر کاشان (ص ۹۸-۹۷)، العندیل (ص ۱۷۳)، بزرگان کاشان (ج ۲، ص ۱۷۲-۱۷۳)، ملحقات لباب الألقاب (۱۵۸-۱۶۰)، تذکره

متن این نامه که خطاب به آیت الله مرعشی نجفی نوشته شده، چنین است:
 «به عرض عالی می رساند رقیمة کریمه که به عباراتی شریفه و اشاراتی لطیفه رقمزد کلک
 مشکین سلک آن کان کمال و مخزن فضل و افضال گردیده بود، دیده رمد دیده را روشن کرد و
 خاطر کمد رسیده را رشک گلشن.

لراقمه:

ورد الكتاب فلا عَدِمَتْ أناملا عَبَّتْ به حتی تَضَمَّخَ طیب
 ولقد شفَى نفسی وأبرأ سقمها لله درک یاکتاب طیب

فقلت: الحمد لله الذي سقاني من الزلال، وشفاني من هذا الداء العضال، ونجاني عما
 ضربت بي من الملل، ونحاني عما [...] من الكلال.

باری، راجع به اجازه امر عالی اطاعت شد و تألیفات و سنۀ تولد حقیر را خواسته بودید؛
 تولد حقیر در یوم جمعه ۲۴ من شهر ربیع الثانی ۱۲۷۴ و تألیف قابلی ندارم، اغلب حواشی
 است مانند حاشیه ریاض و حاشیه کفایه و پاره ای نظم است مانند:

منظومه نحو که الفیه است

و منظومه معانی و بیان که آن نیز الفیه است

و منظومه فقه که تقریباً پنج هزار بیت است

و منظومه ای در میزان که فعلاً مفقود است

و مراثی عربیۀ موسومۀ به اربعین عاشوریه مشتمل بر هزار و هشتاد بیت

و لواحق اربعین عاشوریه متجاوز از پانصد بیت

و لامیۀ الأدب صد بیت

و قصیده غلثیه هشتاد بیت

و قصیده ذوقیه چهل بیت

و قصیده شوقیه چهل و پنج بیت

و تقریظات منظومه و موادّ تاریخ و وفیات اجلاء از عربیه و فارسیه تقریباً ده هزار بیت

الشعراء (۱۹۵-۱۹۷)، تحقیقات ادبی، کیوان سمعی (۱۲۷-۱۲۸). جناب افشین عاطفی نیز کتاب
 جداگانه ای در زندگینامه و آثار ایشان نوشته است.

واساتید حقیر، المولی الأجل محمد اسماعیل محلاتی، ثم المولی الأجل محمد الأبیانه ای، ثم المولی الأجل الاکرم آیه الله حبیب الله ساوجی، ثم المولی الأجل الأفخم آیه الله شیخ العلماء الأعظم عبدالغفور بن ابی القاسم - علّت درجاتهم فی الجنان لابسین بهم حلل الغفران و الرضوان - زیاده براین چه تصدیع.

همواره از خدای احد و کردگار صمد صحت و سلامت آن وجود ذیجود را سائل و آلمم. خداوند آن فرخنده وجود را از سوانح زمان مصون و همواره بر توفیقات بی کران و عنایات بی پایان خود مشمول و مقرون فرماید. ایام افاضات پاینده و مستدام باد. فی ۸ شهر صفر المظفر (۱۳۵۷)

سنجه (۱۷): محمد کاظم هزارجریبی و نکته ای تازه از زندگانی او

ملا محمد کاظم بن محمد شفیع هزار جریبی درگذشته ۱۲۳۷ ق است. ایشان برخاسته از منطقه هزارجریب مازندران بوده و در کربلای معلی به تحصیل و تدریس اشتغال داشته و در همان شهر درگذشته است. آرامگاه او نیز در جوار حرم حضرت اباعبدالله الحسین . علیه السلام . کنار مزار استادش سید علی صاحب ریاض قرارداد. هزارجریبی در شمار شاگردان وحید بهبهانی و میرمحمد مهدی شهرستانی و سید علی صاحب ریاض و علامه سید محمد مهدی بحر العلوم است. سید محمد حسن کلید دار در کتاب مدینه الحسین علیه السلام تاریخ دقیق وفات او را در ۱۲۳۶ به علت بیماری و باثبات کرده است. «فی اوائل سنة ۱۲۳۶ هـ وفد من الهند الی العراق مرض لایعرف اسمه ولا دواؤه یومذاك وانتشر فی بداية الأمر فی المدن الواقعة علی الخلیج العربی ثم سری منها الی بصره و منها الی الحلة فکربلاء و النجف فمات فی هذه الوباء الذی عرف اسمه فیما بعد باسم (الکولیرا) أو الهواء الأصفر أو الهیضة خلق کثیر فی کربلاء و النجف یقدر عددهم بخمسة الف شخص ... و من الاعلام الذین وافتهم المنیة بهذا المرض الفتاک فی کربلاء العلامة المولی محمد کاظم بن محمد شفیع الملقب بالهزار [جریبی] و دفن فی الصحن الحسینی الشریف»^۱.

علامه شیخ آقابزرگ مزار او را به نقل برخی مطلعین، در کنار آرامگاه صاحب ریاض در کربلا ثبت کرده است. «فهرست خودنوشت ملا محمد کاظم هزار جریبی» به کوشش نویسنده

۱. مدینه الحسین مختصر تاریخ کربلاء، محمد حسن مصطفی کلیدار آل طعنة، (کربلاء، مرکز کربلا للدراسات و البحوث، ۱۴۳۷ هـ / ۲۰۱۶) ج ۳، ص ۱۶۱.

این مطالب در جشن نامه آیت الله رضا استادی به چاپ رسیده است.^۱
وی در این فهرست بیش از چهل عنوان از آثار خود را برشمرده و نام و موضوع و شمار
سطور آن را نیز شناسانده است. از آثار او می توان به معارف الانوار (در دوازده جلد در توحید و
عدل و زندگانی اهل بیت علیهم السلام) تحفة المجاور، الزام الملحدین، معارف الائمة، کنزالفوائد، تذکره
الفتن،... نام برد.

گفتنی است این عالم، همشهری همنام و معاصری داشته است که دارای آثاری چون
حاشیه بر حاشیه معالم الاصول است و نسخه این اثر در کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی به
شماره ۶۱۹ (فهرست کتابخانه مرعشی ج ۲ ص ۲۱۸-۲۱۹) نگهداری می شود. کشکول اثر
دیگر اوست که نسخه منحصر به فرد آن در کتابخانه دانشکده الهیات به شماره ۸۱۱ (فهرست
دانشکده الهیات ص ۱۰۷) نگهداری می شود، وی سالها پس از درگذشت هزارجریبی در قید
حیات بوده و در اصفهان از اصحاب سید محمد باقر شفتی بوده و سالها پس از درگذشت هزار
جریبی در این شهر سکونت داشته است. وفای اصفهانی در تذکره مآثر الباقریه حضور او را در
زمان تاسیس مسجد سید اصفهان چنین شرح داده است: «مهر سپهر فضل و فقاہت، مهر
حکمت و نباهت، نحریر الفضلاء، منطیق البلغاء، مولانا محمد کاظم الشہیر به هزارجریبی که
اقرب مقربین آن جناب [سید شفتی] و ملتزم رکاب سعادت نساب بود، از آن حادثه اصطکاک
و اندکاک مصداق خرموسی صعقا آمده و مدتی غرقه بحار اغماء بود».^۲

در گوشه ای از اوراق جنگ هزارجریبی (نسخه شماره ۱۹، کتابخانه آیت الله سید حسن
فقیه امامی) این یادداشت درباره ایشان نوشته شده است.

«این کتاب مجموعه خط مرحوم مغفور آخوند ملا محمد کاظم هزارجریبی می باشد و
آخوند مرحوم بسیار فاضل و ملاً بوده در بسیاری از علوم استاد ماهر بوده مثل اصول و فقه و
تفسیر و غیرها در اصفهان مشغول تفسیر بوده و در اصفهان وفات فرموده و جسد او را بعثبات
نقل نمودند رحمہ الله»

۱. جشن نامه آیت الله رضا استادی، به کوشش رسول جعفریان (قم، نشر مورخ با همکاری کتابخانه تاریخ اسلام
و ایران، ۱۳۹۳).

۲. تذکره مآثر الباقریه به انضمام رساله اشعار مسجدیه، محمد علی وفازواره ای، به کوشش حسین
مسجدی (اصفهان، سازمان فرهنگی هنری شهرداری اصفهان، ۱۳۸۵، ص ۲۵۰).

سنجه (۱۸): ملا نظر علی طالقانی

علامه شیخ آقابزرگ در نقباء البشر در شرح حال مولی نظر علی طالقانی (۱۲۴۰-۱۳۰۶ق) می نویسد: «... و حفیده الدكتور جعفر القدسی طیب الأسنان فی طهران و هو ابن اعظام الوزراء حسن بن جعفر بن ملا نظر علی رأیت اعظام الوزراء فی طهران و هو من اعضاء الوزارة الداخلیة یقرب من سبعین من العمر کما رأیت المترجم علی منبر وعظه فی داره و أنا مرهق و رأیت صلاة جماعته فی مسجد سراج الملك...». چنان که شهرت دارد ملا نظر علی طالقانی فرزندی نداشته است (المآثر والآثار ص ۲۳۵). فرد مورد اشاره دکتر جعفر قدسی فرزند میرزا حسن اعظام الوزراء؛ نویسنده کتاب خاطرات من یا روشن شدن تاریخ صدساله است. دکتر جعفر نوه پسری ملا علی مدرس طالقانی است. حسن اعظام الوزراء قدسی در کتاب **خاطرات من آورده**: «نامم را حسن گذاردند، پدرم مردی روحانی بود بنام ملا علی مدرس...». ملا نظر علی و ملا علی مدرس هر دو از روستای سوهان طالقان بوده اند و همزمان به وعظ و ارشاد در تهران اشتغال داشته اند. «خاطرات من یا روشن شدن تاریخ صدساله، حسن اعظام قدسی، (تهران، نشر ابوریحان، ۱۳۴۹) ج ۱ ص ۱۱»

شماری از منابع زادگاه این عالم فقیه را طالقان خراسان قدیم دانسته اند.^۱ این اشتباه از کتاب احسن الودیعه آغاز شده است. مرحوم سید محمد مهدی موسوی اصفهانی؛ نویسنده احسن الودیعه، پس از چاپ این اثر به اشتباه خود پی برده و در حاشیه زندگی نامه ملا نظر علی این اشتباه را تصحیح کرده است و انتساب ملا نظر علی را به طالقان کنونی در استان البرز نزدیکتر دانسته است.^۲

افزون بر مطالبی که در مقدمه کاشف الاسرار درباره این عالم فقیه آمده است، اعتماد السلطنه در رساله جغرافیای طالقان که در سال ۱۳۰۲ (چهار سال پیش از درگذشت ملا نظر علی طالقانی) در فصل «ذکر مشاهیر و معارف طالقان» او را چنین یاد کرده است: «اما منسوبین به طالقان از اهل علم و کمال جمعی کثیرند... دیگر فقیه فاضل عالم، جامع منقول و منقول، حاوی الفروع و الاصول آخوند ملا نظر علی طالقانی است خلف مرحوم سلطان محمد قزوینی که در دار الخلافه تهران از مجتهدین مشهور است و مرجع قطع و فصل امور خدمت شیخ

۱. الأعلام زرکلی ج ۸ ص ۳۴، ریحانة الأدب ج ۴ ص ۱۹.

۲. احسن الودیعه، (قم، موسسة تراث الشیعة، ۱۳۹۴ ش/ ۱۴۳۷ ق) ص ۹۵.

اعظم مرتضی الانصاری اعلى الله مقامه شاگردی کرده و در زمانی قلیل کلام الله مجید را از بر نموده و ترجمه احوال او در کتاب نامه دانشوران بشرح می آید. کتاب کاشف الاسرار از تصنیف آن بزرگوار در فن اصول عقاید و علم اخبار و مواعظ سالهاست به طبع رسیده و در همه دیار و اقطار انتشار و اشتها یافته است و در فقه استدلالی و خلائیات و اصول و کلام و حدیث و مقتل تصنیفات سودمند دارد. اَدَامَ اللهُ اَیامَهُ»^۱

سنجۀ (۱۹): کتابی برگزیده از دوهزار کتاب

ملاعلی واعظ خیابانی در کتاب نوادر الثمانین که دست نویس آن در کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی به شماره ۴۴۸۹ (فهرست کتابخانه ج ۱۲ ص ۶۸-۶۹) نگهداری می شود به معرفی و گزینش کتاب «نفایس اللباب المأخوذ من ألفی کتاب» اثر شیخ علی کبر مروّج خراسانی پرداخته است. اثر یاد شده چنان که از عنوانش نیز پیداست رهاورد مطالعه دوهزار کتاب و فیش برداری از آن است. مروّج خراسانی در گذشته سال ۱۴۰۰ق، از علمای ساکن مشهد و صاحب تالیفاتی چون کرامات الرضویة، هدایة المحدثین، سوانح الأیام... است. واعظ خیابانی این گونه نوشته است:

«نوادر مجلد اول نفایس اللباب المأخوذ من ألفی کتاب، تألیف فاضل معاصر عالم جلیل متبحر آقای حاج شیخ علی اکبر الشهیر بمروّج الاسلام اطال الله بقائه که در سنه ۱۳۵۳ در ارض اقدس رضوی علی ساکنها آلاف الصلاة والسلام ملاقات اتفاق افتاد و الحق در حکم امروز وجودش مغتنم و بسی محل استفاضه و استفاده است و اصل دو نسخه نفایس را بخط خود مرحمت فرمودند نبذی در مشهد مقدس انتخاب گردید و قدری از آنها منقول می شود و چند سال قبل هدیه المحدثین از تالیفات جناب معظم له طبع و نشر شده، حقیر از خود ایشان پرسیدم که الفی کتاب را شما خود دیده اید؟ فرمود: زیاد از آن دیده ام و اگر ممکن باشد به منبر نمی روم و مشغول تألیف می شوم؛ که فیض منبر خاص و تألیف عامّ و باقیات الصالحات است...»

واعظ خیابانی در علمای معاصرین (ص ۲۹۷-۳۰۵) زندگینامه و مطالبی از این کتاب نقل کرده است.

۱. فشندک بضمیمه جغرافیای طالقان، محمد حسن اعتماد السلطنه، زیر نظر جلال آل احمد (تهران، انتشارات موسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی، ۱۳۴۱) ص ۱۶۱-۱۶۲.

سنجه (۲۰): زندگینامه خودنوشت آیت الله میرمحسن میرغفاری آذرشهری

زندگینامه آیت الله میرمحسن حسینی آذرشهری (درگذشته ۱۳۹۱ق / ۱۳۵۱ش)، از علمای نامدار آذربایجان در مقدمه کتاب اربعین حسینیّه به قلم فرزندش استاد میرسید علی میرغفاری آمده است. مجموعه آثار مخطوط این عالم فقیه در کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی نگهداری (شماره ۱۱۰۲۹-۱۱۰۴۰) می شود که عبارتند از: رساله فی جمع و تالیف، جلاء البصر فی القضاء و القدر، کشکول، الفوائد الحسینیّة (اربعین محسّیّه)، مجالس الهدی لأرباب التقی (دو جلد)، اللالی المتشره (دو جلد)، تفسیر بیست و دو سوره از آخرقرآن، حقیقه الصوم و أسرارها، مقیاس آداب المتعلّمین، الدرّة البیضاء هدیة لرواة حدیث الکساء (فهرست کتابخانه مرعشی ج ۲۸ ص ۵۴-۶۵). العدة فی شرح قصیده برده، مقیاس آداب المتعلّمین، مجالس الهدی، علل الغیبة و شماری از این آثار نیز چاپ شده است. ایشان در سرودن شعر نیز دستی داشته و اشعاری به فارسی و عربی در آثارشان به یادگار مانده است از جمله قصیده ای در مدح حضرت رسول اکرم صلی الله علیه و آله و سلّم که با مطلع «الحمد لله خالق البروج...» آغاز می شود. این خودنوشت به قلم میرمحسن غفاری آذرشهری در نسخه خطی کتاب اللالی المتشره به شماره ۱۱۰۳۷، (برگ ۲۱۱-۲۱۲ پ) آمده است. ایشان پس از نگارش در سال ۱۳۶۹ق در سال ۱۳۷۷ نیز مطالبی بر آن افزوده است. این عالم فقیه در شانزدهم ذیحجه ۱۳۹۲ در تبریز درگذشت و پیکر مطهروی پس از انتقال به قم در آرامگاه دارالسلام (مقبره خاندان غفاری آذرشهری) به خاک سپرده شد. متن سنگ مزار او را چنین است:

«هو الحی الذی لایموت. قد ارتحل العلامة الجلیل والحبر النبیل سلمان عصره و اویس دهره حجة الاسلام والمسلمین آیه الله الحاج سید محسن المیرغفاری الآذرشهری اعلى الله مقامه المتولّد ۱۳۰۰- فی شانزدهم ۱۳۹۲ قری»

متن زندگینامه خودنوشت:

«... چون بعضی از اخوان دین خواهش نمودند که حقیر شرح حال خود را نوشته، تقدیم نمایم لذا در این وجیزه بوجه اختصار اجابۀ لامره، با این که خود را از زمره کسانی نمی دانم که در شرح حال او برای کسی نفعی یا عبرتی برای دیگران بشود در حال اختلال حواس و تشویش بال به سبب بعضی واردات و ناملائمات غیرمنتظره به عرض ناظرین می رسانم: این حقیر سراپا تقصیر محسن بن غفار الحسینی در قصبه دهخوارقان در سال هزار و سیصد

در ماه رجب المرجّب متولد و در سن هفت سالگی قرآن مجید را شروع، و در مولد و مستقط الرأس مزبور از اساتید مختلفه مثل آخوند ملا محمد علی مرحوم و آقا میرزا اسدالله شیخ الاسلام مرحوم و آقا میر جلال امین الشرع و آقای علی آقای قاضی فارسیات و مقدمات صرف و نحو و منطق را خوانده و در هفده سالگی به شهر تبریز رفته و در مدرسه طالبیه الی هزار و سیصد و بیست و دو در محضر اساتید عظام بقیه مقدمات و متون را از جمله اساتید؛ مرحوم آقا میرزا ابراهیم بقال اوغلی و آقای آقا سید حسن آقا- پدر بزرگوار آقای آقا سید کاظم شریعتمداری - و آقای سید مرتضی خسروشاهی و آقای مبرور حاجی سید حاجی آقا میلانی و آقای حاجی میرزا آقای فتاح آقا شهیدی تدرّس نموده، بعد از مراجعت در قصبه مشغول تدریس و ضمناً در محضر مرحومین مبرورین آقا شیخ جلیل مقداری از فقه و در محضر آقای شیخ رضا دهخوارقانی مقداری خارج اصول را قرائت نموده و تلمذ و بعداً مشغول تدریس بحسب الامکان شده و در این بین بعضی نوشتجات نوشته که بعضی از آنها مثل علل الغیبه و شرح حال رواة حدیث کساء و مقیاس آداب المتعلّمین به طبع رسیده [است] و بعضی از آنها که کتاب الجمع و تألیف و تفسیر سوره مبارکه توحید و کتاب الرضوان فی تفسیر عباد الرحمن و کنز البیواقیت در دو جلد و شرح برده فارسیّه و لثالی منتشره و کتاب اسرار الصوم که عشره کامله می باشد از قلم خارج شده و از کتاب مجالس ۵۵ مجلس فعلاً نوشته ام و مشغول تتمیم آن و شرح اربعین و جلد ثانی لثالی منتشره بوده از درگاه احدیّت سائل توفیق اتمام می باشم. فی ۲۲ شهر شوال المکرم ۱۳۶۹. بعضی اجازات از حضرات علما- رضوان الله علیهم - مفتخر شده و به باقی عمر از خداوند تبارک و تعالی تأیید و تسدید مسئلت می نمایم. الحمد لله موفق به اتمام مجالس و تفسیر بیست و دو سوره از آخر قرآن مجید و تفسیر فاتحه الكتاب و رساله قضا و قدر و کتاب تندرستی در مضرات خمر.» «تاریخ حاشیه ۱۳۷۷»

سنجۀ (۲۱): حدائق الشریعة فی تراجم علماء الشیعة

یا بقایا الاطیاب فی تئمة الکنی و الالقاب

کتاب الکنی و الالقاب اثر محدث قمی (درگذشته ۱۳۱۹ ش) در تاریخ ۱۲ ربیع الثانی ۱۳۵۷ ق برابر ۲۱ خرداد ۱۳۱۷ ش تألیف شده و تا کنون بارها در قم تهران و صیدا (بیروت) چاپ شده و در آن زندگی نامه و آثار بسیاری از عالمان شیعه و سنی و شاعران و ادیبان آمده است. «مشاهیر دانشمندان اسلام» نام ترجمه فارسی این کتاب است که به قلم محمد جواد

نجفی و شیخ محمد باقر کمره ای و شیخ محمد شریف رازی از طرف انتشارات کتابفروشی اسلامیة در تهران به سال ۱۳۵۱ در چهارجلد منتشر شده است. شیخ محمد شریف رازی در پایان جلد چهارم مستدرکی بر این کتاب افزوده است که در بردارنده بیست و دو زندگینامه از علما و مراجع معاصر است.

مستدرک دیگری نیز شیخ جعفر بن عبد الحمید هلالی بصری بر این کتاب نگاشته که تا کنون چاپ نشده است (المنتخب من أعلام الفکر والأدب ص ۸۱). حواشی مختصری نیز مرحوم سید محمد علی روضاتی بر این کتاب نگاشته که به کوشش آقای محمد برکت تدوین شده و در شماره آتی دو فصلنامه کتاب شیعه منتشر خواهد شد.

مرحوم شیخ محمد هادی امینی در سال ۱۹۶۰ م رساله «المحدث القمی و مصادر کتابه الکنی والألقاب» را درسی و دو صفحه نوشت و پس از آن در مقدمه کتاب الکنی والألقاب (چاپ نجف) به طبع رسید. این رساله در بردارنده زندگی نامه محدث قمی، منابع زندگی نامه، خاندان محدث قمی، فهرست الفبایی دویست و سی و پنج منبع مورد استفاده محدث قمی در تالیف الکنی والألقاب است. فهرستی بر این کتاب به قلم شیخ عبدالستار اسلامی فراهم آمده است که نسخه خطی آن به شماره ۳۳/۱۷۴ در کتابخانه آیت الله گلپایگانی موجود است. در این فهرست اسامی بر پایه حروف الفبا تنظیم شده و در آن ۱۳۷۰ نام تنظیم شده است. تاریخ تحریر این فهرست ۳۰ شوال ۱۳۴۸ است. (فهرست کتابخانه آیت الله گلپایگانی، ج ۵ و ۶، ص ۳۰۹۱).

مرحوم سید محمد رضا اعرجی فحّام (درگذشته ۱۳۷۹ ش) ذیلی بر آن نگاشته به نام حدائق الشریعة فی تراجم علماء الشیعة یا بقایا الاطیاب فی تتمه الکنی والألقاب. در این اثر که تنها به زندگی نامه علمای شیعه اختصاص دارد، ترتیب کنیه و القاب مدخل ها رعایت نشده است. در معرفی ها، پس از نام و شهرت و نسب هر عالم به ولادت و تحصیل و اساتید و اجازات و شاگردان او پرداخته می شود و گاهی فرزندان و آثار علمی او نیز معرفی می شود. تاریخ وفات و محل دفن آخرین مطلب در این زندگی نامه ها را تشکیل می دهد.

چنانکه در متن آمده، مؤلف در نظر داشته این اثر را ادامه داده و جلد دوم و سوم نیز بر آن بنویسد که این کار انجام نشده است. این کتاب به تازگی از سوی مکتبه ابن فهد در کربلا در ۱۲۸ صفحه به کوشش جناب استاد شیخ احمد حائری به چاپ رسیده است.

این اثر دارای تاریخ تالیف ۱۳۸۶ق / ۱۳۴۵ ش است. این تاریخ تحریر واقعی نیست؛ زیرا نویسنده در این سنین در کربلا بوده، در سال ۱۳۵۰ ش به قم آمده است. شماری از علمای قم و اصفهان و سایر بلاد که در این اثر آورده پس از آشنایی مؤلف در قم بوده است و از سویی در ترجمه برخی عالمان مانند مصلح بزرگ شیخ عبدالکریم زنجانی تاریخ وفات او ۱۳۸۸ق و یا ترجمه علامه امینی تاریخ وفات ۱۳۹۰ق را نیز ثبت کرده است. یا تاریخ وفات آیت الله فیروز آبادی ۱۴۱۰ق و تاریخ وفات آیت الله خویی ۱۴۱۳ق را نیز گزارش نموده است.

نسخه عکسی این اثر به شماره ۲۳۵۵ در مرکز احیاء میراث اسلامی (فهرست نسخه های عکسی مرکز احیاء ج ۶ ص ۴۵۸) نگهداری می شود. در این کتاب زندگی نامه صد و چهل و سه تن از عالمان قرن سیزدهم و چهاردهم و معاصرین نویسنده آمده است. این کتاب با تحقیق تحقیق شیخ احمد حائری اسدی از انتشارات مکتبه علامه ابن فهد حلی، کربلا در ۱۴۳۴ق / ۲۰۱۳م به طبع رسیده است.

در چاپ این اثر متن زندگی نامه دوتن از عالمان از قلم افتاده که بدین شرح است:

الشیخ محمد الکرباسی: الشیخ محمد بن ابی تراب بن محمد جعفر بن محمد ابراهیم الکلباسی الاصفهانی الحائری ولد فی النجف سنة ۱۳۲۴ و نشأ بها، سافرالی اصفهان بعد وفاة والده و أكمل مقدّماته هناك ثمّ رجع الی النجف و أكمل اجائه فیها حتّی صار عالما فاضلا ثم هاجرالی کربلا و استوطنها و حضر علی جمع من العلماء امثال السید آغا حسین القمی و السید میرزا مهدی الشیرازی وله کتاب السعة و الرزق ط.

السید عبدالحسین آل طعمه: هو الحبر النبیل و العالم الجلیل فخر الأمائل و صدر الأفاضل السید عبدالحسین سادن الروضة الحسينية بن السید علی السادن بن السید جواد السادن بن السید حسن بن سلیمان بن درویش بن السید یحیی آل طعمه من آل فائز الوسوی الحائری المولود سنة ۱۲۹۹. كان ذاتقوی و عفاف موصوفا بأحسن الأوصاف مشغولا بالتاریخ متتبعا للآثار أحاط بتاریخ کربلا احاطة تامّة وله خزانة كتب جلیلة و صدر له کتاب تاریخ کربلا المعلی طبع سنة ۱۳۴۹. توفی سنة ۱۳۸۰. رحمه الله.

سنجۀ (۲۲): رساله ای در فضیلت زیارت سیدالشهدا و آداب زیارت

نسخه شماره ۱۵۵۵۱ کتابخانه مجلس که در فهرست مجلس جلد ۴۳ ص ۱۵۹-۱۶۰، با عنوان "رساله ای در فضایل و مناقب کربلا" معرفی شده و مؤلف آن ناشناخته مانده است این

مطلب در فهرست مختصر مجلس ص ۵۸۹ و فهرست دناج ۷ ص ۱۰۶۶ و فهرست فنخاج ۲۴ ص ۱۴۹ آمده است.

ویژگیهای این نسخه چنین است:

آغاز نسخه [اقتاده]... که آن سرور فرمودند من زار قبر الحسین (ع) فی النصف من شعبان غفرت ذنوبه ولم تکتب علیه سیئة فی سنة حتی یحول...

انجام: «... خداوند عالم جمیع شیعیان و آرزومندان را به زیارت و مجاروت قبة الاسلام و فخر انام مشرف سازد و این شرافت عظمی را سرمایه نجات و وسیله افتخار و در عرصه عرصات و سبب روسفیدی نامه روسیاهان و عصات نماید متوقع از برادران ایمانی و اخلائی روحانی چنانم که هرگاه به مطالعه و استنساخ این نسخه شریف بهرور و کامیاب شوند این مذب عاصی را به دعای خیر یادآوری نمایند که در ترتیب اخبار یا نقل احادیث سهوی واقع شده باشد در تصحیح آن به قلم برآیند زیرا که اکثر این اخبار و فضایل زیارت آن برگزیده پروردگار در طی منازل و مراحل و کمی اسباب از کتب اخبار صورت پذیرفت و لله الحمد اولاً و آخراً»

یادآوری شود این نسخه شامل دو کتاب است؛ این قسمت از نسخه، مباحث پایانی کتاب نجات الخائفین فی زیارة الحسین علیه السلام، اثر ملا نوروز علی بسطامی (در گذشته ۱۳۰۹ق) است.

ادامه نسخه چنین است:

«باب اول در بیان فضیلت ارض مقدس معطر کربلا است..»

« مقصد دوم در بیان فضیلت ارض مقدس و منور کربلا معللاً و فضیلت آب فرات و فضیلت و شرافت حرم آن سرور و تحدید حایر مقدس آن سرور و شرافت تربت معطر منور آن حضرت و فواید و خواص آن است و بیان کیفیت اخذ تربت و اکل آن به جهت شفای امراض و بیان آداب و ادعیه وارده در آن است و این که جمیع خاکها حرام است خوردن آن و سوای خاک قبر آن سرور به جهت شفا و در این مقصد شش باب منعقد است. بسم الله الرحمن الرحيم نحمدک اللهم یا من جعل مدفن الحسین من أعمال الجنان و تقدسک یا من خلق من شعاع نور الحسین جمیع نعم و الرضوان...»

عنوان ابواب این کتاب عبارتند از:

باب اول: در بان فضیلت ارض مقدس معطر کربلاست

باب دوم: در فضیلت آب فرات است
 باب سوم: در فضیلت حایر مقدس آن سرور است و بیان تحدید آن
 باب چهارم: در بیان فضیلت و فوائد تربت منور معطر آن سرور است
 باب پنجم: در مکان برداشتن آن تربت مقدس و معطر است و تحدید آن و بیان بعضی از
 آداب و شرایط و ادعیه وارده در آن است.
 باب ششم: در بیان این که خوردن جمیع خاکها حرام است مگر خاک قبر آن سرور به جهت
 شفا.

مقصد سیم از خاتمه کتاب در بیان مجملی از احوال عباس بن عبدالمطلب و عدد اولاد او و
 مجملی از احوال بنی عباس و عدد ایشان و مدت خلافت و عمر ایشان و بیان ظلمی که از آن
 فرقه شوم به ائمه علیهم السلام وارد شد»
 این قسمت نیز که بخش دوم از نسخه بشمار می آید؛ خاتمه کتاب تحفة الحسینیة (مباحث
 پایانی جلد دوم کتاب) اثر دیگر فاضل بسطامی است که کتابت آن ناتمام مانده است.
 انجامه این نسخه: «تمت الرسالة فی تاریخ ۵ جمادی الأولى سنة ۱۲۶۷ علی ید الفقیر
 الحقیق المسکین علی باب الشکور عبدالغفور فی مدرسة المشتهر بـ«دودر» فی مشهد المقدس
 فی جوار الآستانة المقدسة المباركة...»

سنجه (۲۳): سفینه النجات ثنایی بابل کناری

سفینه النجات اثر مصطفی قلی ثنایی بابل کناری (زنده در ۱۲۷۱ق) در موضوع زندگانی
 پیامبرگرمی اسلام و خاندان عصمت و طهارت کتابیست که با لطف و عنایت ویژه اهل بیت
 نوشته شده است. ساختار این کتاب به شرح زیر است:
 بجا اول در ذکر بعضی از احوالات حضرت خاتم النبیین محمد مصطفی از زمان تولد تا
 وفاتش و آن مشتمل بر پنج موجه است.

بجا دوم در شرح احوال فاطمة الزهراء و مشتمل بر دوازده موجه
 بجا سوم در ذکر مصائب اسدالله الغالب علی بن ابی طالب و آن مشتمل است بر هفت
 موجه

بجا چهارم در ذکر مصائب امام حسن مجتبی که مشتمل بر چهار موجه
 بجا پنجم در ذکر در ذکر مصائب سلالة الثقلین ابی عبدالله الحسین و آن مشتمل است بر

چهل موجه

بجر ششم در ذکر مصائب حضرت سیدالسادین امام زین العابدین و آن مشتمل است بر دوازده موجه

خاتمه: در ذکر احوالات مصنف و ظهور برخی کرامات و در حین تصنیف از حضرت اهل بیت علیهم السلام.

وی در خاتمه سفینه النجات طبع شعر و مرثیه سرایی و تالیف این کتاب را کرامت و عنایتی از اهل بیت علیهم السلام بیان کرده است:

بنشسته به بزم رشک جنت	«دیدم همه صاحبان مکت
سرحلقه انبیاء محمد	یک حلقه ز انبیای ارشد
در خدمت خاتم گرامی	امام همه انبیای نامی
از دور بر او کنند تعظیم	بنشسته همه ز روی تکریم
داخل چو شدم سلام کردم	آن دم ادب تمام کردم
رو بر من و هادی ام نمودند	چون رد سلام را نمودند
این شخص که شد به بزم داخل	گفتند که یا علی ست قابل
منصب به من گذاش هانه	دادند پس اندر آن میانه
بیدار شدم ز شوق از خواب»	گشتم چوبه آن شرف شرفیاب

بعد از آن خواب مدتی در تفکر و تحیر که آیا این بی بصیرت سراپا جهل و نادانی را عنایات آن برگزیدگان حضرت سبحانی در این دیرفانی خواهد رسید تا به ثوبات الهی و فیوضات جاودانی مستفیض شوم؛ این مقدمه و مراتبی بود که هیچ طبعی و وقوف شعرگفتنی نداشتم در همان حالت دیدم که اشعار جانگداز چندی به خاطر می آید و بنای نوحه سرایی گذاشتم...»

دل خورد چو آب زندگانی	از چشمه علم جاودانی
فایض چو شدی ز خواب بیدار	برگوه که ز فیض نور الانوار
می بوده تورا چو خود مقرری	نی طبعی و نی وقوف شعری
این گونه دری به طبع سفتن	آیات و کجا و مدح گفتن

علمی که به تونبوده اینسان
 ای شخص سؤال بس سؤالت
 آری که بهر جهات بودم
 لیک از نظری که خاک اکسیر
 بر من چونگاه کیمیا کرد
 جزاین نه به من دلیل دیگر
 بین فیض علوم من بتوحید
 بنگر به اصول خمسۀ من
 سرمنشأ هر علوم توحید
 درهائی از آن برشته نظم
 هر بیستی از آن به دفتر چند
 چون قدرت عدل دوست حاکم
 کوتاه سخن ز نور الانوار
 زآن بعد دری به فضل واکرد
 این جامه چو خود برای من دوخت
 صد شکر به خاندان اطهار
 خوانند زهی به عالمینم

دانابه کجاشدی تونادان
 بشنو که تورا کنم دلالت
 موصوف باین صفات بودم
 می بوده شدم برآن نظرگیر
 مس بودم ویک نظر طلا کرد
 از من نکمی اگر توباور
 فیضی است که فیض عام گردید
 توحید شد از علوم هر فن
 شد هادی هر ظلم توحید
 آوردم از آن گذشته نظم
 دارد بحواله صادر چند
 محکوم چه می توان زند دم
 این بهره من شدم چو بیدار
 بر هر یکی منصبی عطا کرد
 این رشته نظم من خود آموخت
 خادم شده ام در آخر کار
 از یاور و چاکر حسینم...

وی تاریخ نگارش این اثر را چنین سروده است:

تاریخ سفینه رانثایی
 تاریخ که لطف دارد این شد

از لطف به ماکن التفاتی
 «زان حسن سفینه النجاتی» (۱۲۷۱ق)

از اشعار مشهور ثنایی که در این کتاب آمده مرثیه چهارده بیتی زیر است که به نام شاعران
 دیگری مانند واقف سرابی^۱ و ... معروف شده است:

۱. دیوان مرثی واقف سرابی، تصحیح: احمد رنجبری حیدریباغی، گردآوری: محمد حسین رشاد (قم، انتشارات
 انتخاب روز، ۱۳۹۳).

آن خداوندی که خلق این قوی بنیاد کرد
هیچ میدانی بنای این بلاآباد را
بود معمارش نبی علی بانی خدا
تولیت راداده چون برشا مظلومان حسین
از تو ناید شرح این ماتم «ثنایی» این چنین

کربلا را با بلا پیش از همه ایجاد کرد
درازل از دست خود آیا کدام استاد کرد؟
فاطمه بیعش نموده وقف بر اولاد کرد
این خرابات بلا را خود حسین آباد کرد
مرشد روح الامین اینسان تورا ارشاد کرد

نامی از این کتاب در الذریعه و دیگر منابع کتابشناسی و زندگی نامه ای برده نشده است.
این یادداشتها از نسخه منحصر به فرد سفینه النجات، از یک کتابخانه خصوصی قلمی شد.

سنجه (۲۴): نظم کبری در منطق

در فهرست مرکز احیاء میراث اسلامی نسخه شماره ۱۶۷/۲ (فهرست مرکز احیاء ج ۱ ص ۲۳۶) منظومه ای در موضوع منطق با عنوان نظم کبری در منطق از آثار تقی بن محمد، دبیر اعلم ساوجبلاغی (عنوان نگار) معرفی شده است. این انتساب در منابع دیگر مانند موسوعة مؤلفی الإمامیة ج ۷ ص ۳۸۸ و تراجم الرجال ج ۱ ص ۱۹۰ و فهرست دنا ج ۱ ص ۷۳۴ و فهرست فنخاج ۳۳ ص ۵۲۸ راه یافته است. این کتاب، ترجمه منظوم کتاب الکبری فی المنطق اثر مشهور میرسید شریف جرجانی است و ناظم آن محمد علی بن عبدالحسین نورعلیشاه اصفهانی است و به قلم دبیر اعلم کتابت شده است. عنوان و ویژگیهای چاپی اثر یاد شده در فهرست کتب چاپی فارسی مشارح ج ۴ ص ۴۰۱۶-۴۰۱۷ آمده و چاپ نخست آن در ۱۳۱۷ق معرفی شده است. منشأ اشتباه این بوده که کاتب پس از ابیات پایانی انجامه ای منظوم از خود سروده و به مطالب آن افزوده است.

آغاز حمد بی حد مرخدایی را نخست
آن که از فضلش دو عالم روشن است

که به نامش کارها گردد درست
هیکل خاکی ز فضلش گلشن است

این ابیات و ده بیت ادامه آن، در تراجم الرجال (ج ۱ ص ۱۹۰) از سروده های دبیر اعلم بشمار آمده که از نورعلی شاه اصفهانی است.

دوبیت انجام : چار شکل منطقی چون یافتی	معنی آن موبه موبه موبه موبه کافتی
در دلت نورعلی رایاد کن	وز دعایی روح او را شاد کن
انجامه: فاتحه خواند تقی ای نورعلی	منطقی اشکال از تو منجلی
الف سیصد چهل و یک در صیام	مرتجل کردم بدین نسخه قیام
تا که شاید مرورا هم بعدها	زین وسیله یا آزند و دعا
قرب هشتاد است سنّ این فقیر	شکرها دارد به خلاق قدیر
دون عینک می نویسد اینچنین	کار او بر حق تو گل بهترین
صبح شد از هر صوم آور نیت	که به جز بحر خداوندی نیت
از خدا خواهد بصدق عنوان نگار	دینی و عقباش بخشد کردگار

وقت اذان صبح ۲۷ رمضان برج تنگوزئیل سنه ۱۳۴۱، توگلت علی الله یا الله.

سنجه (۲۵): شرح حدیث رأس الجالوت

این اثر در آغاز کتاب البحر اللامع فی شرح المختصر النافع نسخه خطی کتابخانه مدرسه فیضیه به شماره ۸۳۷ (فهرست کتابخانه فیضیه ص ۳۱) در دو برگ (چهار صفحه) بیست و چهار سطری تحریر شده است. این شرح که به خط مؤلف و منحصر به فرد است، از چشم فهرست نگار افتاده و در فهرست معرفی نشده است. کتاب بحر اللامع از تألیفات عالم فقیه قرن سیزدهم؛ شیخ محمد ابراهیم بن محمد مهدی قشلاقی (۱۲۳۵ - ۱۲۸۸ قمری) این شرح نیز از آثار او بشمار می آید. از ویژگیهای ممتاز این شرح نقد مطالبی از شرح حدیث رأس الجالوت اثر شیخ احمد احسایی با عناوین «قوله - أقول» است.

آغاز: سئل رأس الجالوت عن مولانا الرضاع فقال یا مولای ما الکفر والإیمان وما الکفران وما

الشیطانان الذان کلاهما المرجوان وقد نطق کلام الرحمن
آغاز متن شرح: قال مولانا العلام النحریر القمقام مخرج انواع الکمود صاحب مقام المحمود ابقاه
الله تعالی ببقاء جنس المهیة والوجود ...
انجام: هو من جهة الافتقار والإمكان الذاتی لکن هذا الممكن الناقص ممکن کاد أن یجاوز
حد الإمكان یکاد زیتها یضیء ولولم تمسسه نار.
انجامه: قلم اینجار سید سربشکست ووقت هم گذشت. شب سه شنبه شهر جمادی الآخرة
سنه ۱۲۶۵ در طهران کنج مدرسه خرابه حاجی بی کتاب واسباب نوشته شد.

